

SPOMEN PODRUČJE LOGORA DANICA

Da bismo mogli mirno i trezveno bez strasti, bez ideoloških ili bilo kojih drugih predrasuda, raspraviti *slučaj* Spomen područja logora Danica pokušati ćemo promotriti stvar s konzervatorskog i muzeološkog aspekta. Ipak memorijalna mjesta nisu samo stvar spomenutih struka već i legitimacija vremena u kojem živimo. U neku ruku naše ogledalo u odnosu na prošlost. Zato nije moguće neutralno hladne glave s odmakom promatrati sudbinu takvih mjesta, pa to neće biti moguće ni u ovom tekstu. Ali nastojati ćemo.

Ono što nam na početku može pomoći je utvrđivanje stanja samog područja i objekata na njemu kao i utvrđivanje našeg odnosa prema značenjima koja za nas danas ovo mjesto ima ili bi trebalo imati.

Prvo, o stanju fizičkom.

Spomen područje *Danica* prostire se na relativno velikoj površini na kojoj se nalaze pojedini objekti od kojih neki prilično udaljeni jedni od drugih. Duljina parcele je oko 180 m a širina od 50 do 100 m. Dio nekadašnjeg zemljišta (sjeverno od Konjušnice – Spomen muzeja) danas koristi Podravka kao parkirno mjesto za kamione. To je potpuno neprimjereno pa i skandalozno i taj dio se svakako treba vratiti spomen području.

Cijeli teren prilično je zapušten unatoč hvale vrijednim naporima Muzeja grada Koprivnice oko košnje i raščišćavanja. Takvo stanje je, otvoreno ću to reći, sramota za sve nas i ono pokazuje koliko smo ostali tvrdi i nemušti na poruke koje nam memorijalna mjesta šalju i na minule patnje velikog broja ljudi. Situacija je ironična. Oni koji misle da se ne bi trebalo mnogo brinuti oko ovakvih mjesta koja svjedoče o ustaškim zločinima, možda, vidjeti ćemo to kasnije, istovremeno ne znajući, zatiru i uspomenu na stradalnike komunističkog režima. Svaka nevina žrtva je vrijedna poštovanja, pijeteta i dostojnog obilježja. I to bi nam trebao biti putokaz.

Stanje pojedinačnih objekata je sljedeće:

- Ulazni objekt - portal je novija gradnja od betona i nije ugrožena. S nešto kozmetičkih zahvata može se ponovo privesti prvotnom izgledu i svrsi.
- Vodotoranj je obnavljan i konstruktivno je vjerojatno u dobrom stanju, ali je posve zapušten. U njemu caruju golubovi i ono što oni svakodnevno proizvedu. Trenutačno nema namjene.
- Konjušnica je svojevremeno preinačena za potrebe Spomen muzeja koji se u njoj nalazio. Izvana je zadržala stari izgled ali je iznutra posve preuređena. Zgrada je u dobrom stanju.

- Cijeli kompleks Spomen područja je svojedobno bio zamišljen kao parkovni kompleks, pa je u skladu s time bilo terasa, šetnica, plitkih stubišta... koje su danas posve zapuštene i izložene propadanju. Dijelovi ove parterne arhitekture se raspadaju, a dio se devastira vandalskim namjernim oštećivanjem.
- Stari zid tvorničkog kompleksa je u relativno dobrom stanju kao i njemu paralelan noviji *memorijalni zid*. Dio mramornih ploča s imenima i drugim podacima je sa memorijalnog zida nestao, a neke ploče su išarane i tako devastirane. Eto nismo uspjeli sačuvati ni spomen na imena žrtava.
- Spomenik - skulptura autora Ivana Sabolića koja prikazuje partizana, zahvaljujući tome što je izlivena u bronci, nije teže oštećena, nego je samo mjestimice *ukrašena* grafitima. Spomenik izvorno ne pripada kompleksu nego je ovamo preseljen s trga u Koprivnici.
- Tri stambene zgrade su prazne i nemaju namjenu. Prepuštene su posvemašnjem propadanju zbog čega su potpuno oronule. Krov uvelike prokišnjava, dimnjaci se raspadaju, na prozorima nedostaju krila, fasade su se gotovo u cijelosti oljuštile, a podne konstrukcije popuštaju ili ih već mjestimice ni nema. Sve u svemu sve će tri zgrade, ukoliko se uskoro nešto ozbiljno ne poduzme, vrlo brzo postati ruševine. Bez obzira na buduću namjenu cijelog kompleksa valja hitno poduzeti mjere da se ove zgrade sačuvaju i zaštite od daljeg propadanja. Prva mjera je sanacija krova i odvodnje i ona se mora što prije primijeniti.
- Stara lokomotiva koja je pripadala Spomen području je obnovljena i izložena uz Glavni kolodvor u Zagrebu. Kako je *Danica* bila tranzicijski koncentracioni logor simbolička vrijednost lokomotive i vagona je velika i trebalo bi nastojati da se barem lokomotiva vrati kada za to dozriju uvjeti.

U relativno dobrom stanju su dakle: ulazni objekt (portal), spomenik partizanu, stari zid tvornice i zgrada konjušnice (kasnije Spomen muzej). Koliko toliko drži se i stari vodotoranj unatoč posvemašnjoj zapuštenosti, a sve ostalo izloženo je ubrzanom propadanju ili devastaciji.

Kompleksom upravlja Muzej grada Koprivnice. Kako bi to mogao činiti neophodno je odrediti granice Spomen područja i raščistiti vlasničke odnose. To se posebno odnosi na sadašnje parkiralište Podravke. Osim toga potrebno je uočiti koje sve vrijednosti ili nevrijednosti kompleks sadrži, jer jedino to može biti temelj za bilo koje konzervatorske i muzeološke postavke.

Na jednom te istom mjestu imamo naslagano, nataloženo tri bitne odrednice, tri značenja kompleksa, tri sloja od kojih se svaki mora uzeti u obzir:

1. Ovdje je prvo bila kemijska tvornica *Danica*. Tu su još uvijek zgrada konjušnice, vodotoranj, stari zid tvorničkog kompleksa, tri stambene zgrade, nekoliko malih pomoćnih objekata i betonski ostatak jednog zida tvorničke hale. Kompleks je zbog ovih objekata prepoznat kao vrijedan spomenik industrijske arhitekture pa zato imaju

svojstva kulturnog dobra. Njih valja očuvati. Kritične su tri stambene zgrade i trebalo bi odmah reagirati i obnoviti i sanirati barem krov kako bismo zaustavili propadanje.

S te tri zgrade nitko ne zna što bi počeo. Neki su za posve nove sadržaje, primjerice stari obrti, neki su za to da se ovdje smjeste neki dijelovi ili funkcije Muzeja koji nema dovoljno prostora, neki bi ovamo doveli umjetnike... Moje je mišljenje da se namjena može odrediti tek po izradi konzervatorske analize cijelog projekta i izrade i donošenja muzeološkog programa za cijeli memorijalni kompleks. Svaki sadržaj u zgradama mora biti kompatibilan s memorijalnim značenjem mjesta. Ne smije mu biti suprotstavljen. Od memorije se ne smije raditi cirkus.

Imajući sve to u vidu ipak treba reći da se svi objekti koji imaju svojstva kulturnog dobra kao spomenici industrijske arhitekture trebaju kao i sva druga kulturna dobra štiti i očuvati. Da li će oni poprimiti i neka druga značenja koja su vezana za memoriju drugo je pitanje. Oni prvo fizički moraju opstati i moraju biti konzervatorski interpretirani. Tu ne bi trebalo biti spora.

2. Područje je istovremeno i memorija kojom se čuva spomen (ili bi to na dostojan način trebala činiti) na stradanja ljudi u sabirnom tranzicijskom logoru Nezavisne Države Hrvatske. Prvom takvom u nas (D. Ernečić u Nacionalu od 9. lipnja 2005. navodi 17. travnja 1941. kao datum osnivanja logora). Ovdje je stradalo (ili su odavde u druge logore u kojima su uglavnom stradali) nekoliko tisuća ljudi - Židova, Srba, Roma (Cigana kako su tada govorili)... i sve to u relativno kratkom vremenu jer je logor Danica ukinut u jesen 1942. godine. Svi ti stradalnici zaslužuju dostojan spomen. Muzeološki gledano potrebno je uz pijetet i spomen žrtvama pokazati i zločinačku namjeru ustaša (koji su iz emigracije došli 14. travnja a već nakon tri dana vlasti osnovali prvi logor) i pokušati objasniti kako je to bilo moguće. U ove svrhe treba koristiti sačuvanu dokumentaciju, obilježiti i objasniti funkcioniranje logora, iz muzeoloških razloga individualizirati žrtve i prikazati njihove sudbine (izložbe, multimedija, interpretacija *in situ*...). Tek sve to zajedno može dostojno obilježiti mjesto. Na raspolaganju su i drugi postupci kao što su rekonstrukcije sudbina i funkcioniranja logora, satovi povijesti...

S druge strane po nekima (<http://hakave.org/> - Portal Hrvatskog kulturnog vijeća - *Zaboravljeni - Logor "Danica"1945./46. - postaja križnog puta*) Logor Danica je komunističkoj vlasti služio kao tranzitni logor budući da je Koprivnica bila jedna od postaja Križnog puta. Ako se ova tvrdnja potvrdi kao istinita, onda je jasno da i ove žrtve zaslužuju spomen i pijetet, ali ne zato da se izjednači krivnja i relativizira cijela stvar nego obrnuto da se utvrdi krivnja i pokaže teroristički karakter totalitarnih država. Sud o svemu ovome ne donose muzealci ili konzervatori nego bi ga trebali donijeti povjesničari. Ali ako u svemu ima istine nju niti jedan niti drugi u svojim koncepcijama ne smiju zaobilaziti.

3. Kompleks je dokument i djelo koje svjedoči o tome kako je socijalističko razdoblje tretiralo spomen na stradanja logoraša. Ova koncepcija je po meni upitna. U postavu u konjušnici bilo je mnogo manje eksponata i podataka o stradanjima logoraša, ali

Muzej grada Koprivnice, Spomen područje logora Danica kod Koprivnice, zatečeno stanje 2004. godine – bujno raslinje, oronuli zidovi, otpala opeka, grafiti... (Snimio Ž. Laszlo). O stanju 2007. vidi pod napomena urednika.

zato mnogo više o NOB-u i radničkom pokretu, kojima ovdje po mom mišljenju nije bilo mjesto. I to je na neki način bio neprimjeren sadržaj za jednu memoriju. U sličnu grešku ne bi trebalo još jednom upasti.

No ostaje činjenica da je u Danici bio izgrađen memorijalni kompleks. Od nje ga je preostalo: ulazna građevina od betona (portal), zid u koji su uzidane spomen ploče s imenima stradalih i teško oštećena parkovna arhitektura. Autor projekta uređenja memorijalnog kompleksa bio je arhitekt Lenko Pleština koji je za njega 1979. dobio nagradu 14. zagrebačkog salona. Je li to dovoljna preporuka da se i to proglašava kulturnim dobrom? Na pitanje trebaju odgovoriti konzervatori, ali mislim da sve te naknadne intervencije u industrijski kompleks nemaju mnogo veze s logorom istradanjima i da im arhitektonska (unatoč nagradi na salonu) vrijednost ili osobitost nije bogzna kakva. Kad bih kojim slučajem pisao rješenje o registraciji memorijalnog područja kao kulturnom dobru ovaj sloj bi bio izostavljen. Nisam uvjeren da djelo Pleština treba sačuvati za buduće generacije. No, dopuštam da je to ipak stvar za raspravu i da drugi o tome mogu imati sasvim drukčija pa i oprečna mišljenja. Bilo kako bilo odluka se mora donijeti, jer bez nje nije moguće sačiniti niti konzervatorsku, niti muzeološku koncepciju.

Prve dvije značajke (industrijska arhitektura i memorija) su neupitne vrijednosti i Muzej grada Koprivnice (koji upravlja kompleksom) ih je dužan štiti. Prema trećoj tek se treba odrediti. Hoćemo li čuvati i ono što je projektirao Pleština ili ćemo taj sloj zanemariti i ići na neku sasvim novu koncepciju memoriranja, čuvanja i prezentiranja? No tu odluku ne mogu donijeti sami konzervatori i muzealci nego je tu potreban širi krug ljudi koji će o tome odlučivati. U tome treba sudjelovati vlast, koja god bila, povjesničari, udruge preživjelih logoraša i njihovo potomstvo...

Ima naravno onih koji način na koji je mjesto obilježeno smatraju nepriličnim, uvredljivim, nekvalitetnim... Po njima trebalo bi raditi sve iznova te uz poštovanje i reinterpetaciju izvornih objekata, dostojno obilježiti mjesto novim sadržajima. Po drugima bilo je i previše rušenja socijalističkih spomenika pa ne treba rušiti još jedan. Sigurno je da Pleštinaovo djelo nema onu neupitnu simboličku snagu što ga ima Bogdanovićev cvijet u Jasenovcu. Što je takvoj situaciji pametno činiti nisam siguran osim da je potrebno otvoriti raspravu u kojoj bi sudjelovali kompetentni stručnjaci koji bi svoje zaključke podastri javnosti na ocjenu. Konačno pitanje Logora Danice i ne može biti samo koprivničko pitanje, a još manje samo muzejsko ili konzervatorsko rutinsko djelo.

No to nikako ne znači da sada treba prekrižiti ruke i čekati konačni mudri sud. Ni pošto. Kako god bilo danas je stanje logora sramotno i ne bi smjelo takvo ostati. U bilo kojoj koncepciji treba urediti vodotoranj, tri napola srušene stambene zgrade, maknuti *Partizana* iz kompleksa ili ga barem staviti ukraj, potjerati parkirane kamione Podravke, uspostaviti prugu i barem do neke mjere održavati raslinje, a bilo bi dobro i vratiti lokomotivu...

Vodotoranj je atraktivna građevina i nakon uređenja može biti vidikovac, mogu biti

postavljene interpretativne table ili bi se barem moglo upozoriti svakog namjernika da je na tlu stradalnika koji zahtjeva određeno ponašanje i pijetet. Kada danas dođete u Danicu uopće nema nikakvih znakova, podataka, signalizacije, obavijesti ili bilo čega sličnoga o tome da ste u jednom organiziranom logoru smrti. Zar to nije strašno?

Posla, dakle, ima preko glave, a sa mnogima od njih može se odmah započeti.

Nije dovoljno prisjetiti se svake godine 8. svibnja, na dan pobjede nad fašizmom, logora Danice kao što to čine naši političari. Održati govore i prepustiti da objekti poslije i dalje uredno propadaju. Treba zasukati rukave početi raditi i sprati sramotu koja nas prati debelo preko desetljeća.

IZVORI:

1. Želimir Laszlo, Muzej grada Koprivnice – Spomen područje logora Danica u Koprivnici, Mišljenje o stanju spomen područja, te stanju zaštite i preventivne zaštite muzejske građe i prijedlozi za poboljšanje zaštite, Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb, 2004.

NAPOMENA UREDNIKA:

Ovaj naslov sadrži podatke na temelju zatečenog stanja i obilaska Spomen područja logora 2004. godine kada je autor Ž. Laszlo izradio niz elaborata s konzervatorskim i muzeološkim natuknicama i smjernicama za objekte u sklopu Muzeja grada Koprivnice – zgradi Starog magistrata, Galeriji Koprivnica, Galeriji naivne umjetnosti u Hlebinama, Muzejske zbirke Malančec i naposljetku o logoru Danica. Isti su kao naslovi objavljeni u Podravskim zbornicima od 2005., 2006. i 2007. godine u sklopu cjeline Zaštita spomenika kulture.

Temeljem uputa sadržanih u elaboratu u međuvremenu nastojanjem Muzeja grada Koprivnice i Grada Koprivnice uvelike se izmijenila slika Spomen područja logora Danica - odstranjeni su grafiti sa spomenika akademskog kipara I. Sabolića „Izvidnica“ i sa spomen ploča logorašima, djelomično je, zbog nedostatka sredstava, iznova bojom osvježen novi spomen zid logora kao i ulazni portal u logor „Vješala“, redovito se kroz godinu kosi cijelo područje Spomen područja te je izvršeno mehaničko odstranjenje krupnog korova, dovozom zemlje izvršena je nivelacija spomen područja, uređeni su katastarski podaci spomen područja u gruntovnici Općinskog suda u Koprivnici, izvršeno je čišćenje dvorišta uz zgradu „konjušnice“ te očišćen vodotoranj i postavljena je informativna tabla na ulazu u spomen područje.